

Nagymihályi Géza Misztikus Istenszülő ikonok

Az elmúlt évtizedekben fellendült az érdeklődés az ikonok világa iránt, hazánkban is. Az első impulzusok Nyugatról érkeztek, többek között az orosz emigráció által kialakított tanulmányi központok révén, Párizsból, Londonból és az Amerikai Egyesült Államokból, valamint a keleti rítust követő bencés és jezsuita szerzetesek munkássága nyomán.¹ Létrejött a fogadókészség is: a II. Vatikáni zsinat fontos határozatokat hozott, amely a legnagyobb létszámú magyar bizánci rítusúakra, a görög katolikusokra is vonatkozott.² A fiatal papság, és a görög katolikus értelmiség elkezdte az ősi hagyományok tanulmányozását. Megváltozott a teológiai oktatás rendszere, centrális térszervezésű kupolás templomok sora épült, új ikonosztázionokat emeltek, képzett ikonfestők munkássága nyomán.

A hagyomány feltárása következtében világossá vált, hogy a keresztény Nyugaton megszokott, és rutinszerűen alkalmazott metodika, nem alkalmazható kritikátlanul a bizánci szakrális kultúra jelenségeire. A keresztény Keleten a filozófiai háttér, a teológiai módszertan, a szakrális térszervezés, az ikonográfia és liturgia oly mértékben összefonódott, hogy csak teljeségében értelmezhető (Gesamtkunswerk). A hagyománytól és a liturgiától erőszakosan elválasztott ikonértelmezés, steril absztrakcióvá silányítja a kutatást, és indokolatlanul szekularizál. Az értetlenség feloldása területén, még ma is nagyon sok a teendő.

A pozitív képteológia álláspontja szerint „eikónt” alkotni nem csak lehetőség, hanem hitvalló kötelesség is. A bizánci elmélet szerint a képalkotás lényege az „Incarnatio” dogmájában gyökeredzik. A láthatatlan Istent lehetetlen ábrázolni, ezért jogos az ószövetségi képtilalom. Krisztus azonban valóságos emberré lett, ezért ábrázolható.³

A képteológia első nyomai az őskereszténység idejébe nyúlnak vissza. A legjelentősebb egyházatyák, a patrisztikus irodalom legnagyobb alakjai, már a 4. században világosan kifejtették azokat az alapelveket, amelyeket a hivatalos dogma tekintélyére a VII. Egyetemes Zsinat emelt (787).⁴

A bálványimádás vádjának elkerülésére megalkották a „prototíposz” (őskép) fogalmát. Eszerint a képnek adott tisztelet annak eredetijére száll vissza, arra vonatkozik. Hitelessé akkor válik, ha a Biblia tekintélyével rendelkezve, a „depositum fidei”-t torzítás nélkül közvetíti, és rendelkezik a hivatalos kultusz, a liturgia támogatásával. A 787-es VII. Egyetemes Zsinat határozatainak félreértése nyomán, Nyugaton a Karoling korban, más nézetek nyertek teret: a művészet autonóm, önmagában nem vallási jellegű, szentségi mozzanatot nem közvetít.⁵

Az ikonokat klasszikus szempontok szerint három csoportba osztjuk: a Megtestesült Ige, az Istenszülő, és a szentek képmásai; Krisztus, és Istenszülő ünnepek, és a szentek életének eseményei; a doktrinális, litur-

gikus, és misztikus ikonok. Az első két csoport, különösen annak népszerű, kegyképekhez kötődő típusai (Pantokrátor, Hodigitria, Météer Eleusa, és a fő egyházi ünnepek ikonjai) közismertek. Az utolsó csoport néhány ábrázolása a többihez hasonlóan tiszteletreméltó antikvitással rendelkezik, különösen a szerzetesi, ún. szigorú, spirituális ikonfestészet körében, de az elvont témák legnagyobb része tömegesen, a 18. századi Oroszországban jelent meg. Ebben az időben az orosz teológusok könnyebben fejezték ki gondolataikat az ikonok vonalai és színei által, mint tudományos írásokban, vagy teológiai traktátusokban.⁶

Természetesen, egy ikon önmagában, mint tárgy, nem misztikus, de ha összefoglalja a teljes hagyományt, és sűrítve közvetít egy belső logikus gondolkodáson túli tapasztalatot, mentalitást, és a liturgia hatalmas óceánjának üzenetét, akkor beszélünk misztikus (spekulatív, doktrinális, liturgikus) ikonról. Tehát nem homályos érzelmekről, a képzelet ellenőrizetlen csapongásáról van szó, hanem sokrétű tudásról, más realitásról, amire épül a misztikus szemlélet.⁷

Megjegyezzük, hogy napjainkban, a liturgikus megújulás során, az értelmiségi fiatalság nagy érzékenységgel és átéléssel fogadta a spirituális, misztikus ikonok világát.

1. Az Istenszülő, a Jel

A Jel ikonja a legtiszteltebb az Istenszülő ikonjai között. A felemelt kezekkel imádkozó Istenanya, az Orans típushoz tartozik, rendszerint mellén, mandorlában, a gyermek Jézussal. A felemelt kézzel való ima ábrázolása nem tipikusan keresztényi. A természeti vallásokban éppen úgy megtalálható, mint a görög-római világban, vagy az Ószövetségben. Legnagyobb mértékben azonban a keresztény világban terjedt el, különösen a keleti kereszténységben. Az eucharisztikus liturgiában, utasítások rendelkeznek arról, hogy a papnak mikor kell felemelt kézzel imádkoznia. Ez a kéztartás nem csak egy ima-gesztus, hanem az ima megszemélyesítője. Legismertebb ábrázolása a Coemeterium Maius katakombájában látható. Az egész alakos nő, felemelt kézzel imádkozik, két oldalán Krisztus monogram látható.⁸ A felemelt „orans” kézzel imádkozó személyek ábrázolása népszerű volt az egész keresztény antikvitásban. Pl. Priscilla katakomba, 3. század 2. fele, két pásztor közötti női alak, aki vagy Mária, vagy egy vértanú szent lehetett. Hasonlóképpen a Péter és Marcellinus katakombájában Noé a bárkában imádkozik, a galamb és a zöld ág között (3. század), valamint a Via Latinán felfedezett új katakomba freskója: Dániel az oroszlánok vermében (4. század 2. fele).

A Jel ikonjának kisméretű, rendkívül finoman kivitelezett domborműve, a Blachernitissza, és a Kalkopatria konstantinápolyi templomokban őrzött alkotások másolata Velencében, a S. Maria Mater Domini

templomban látható. Szarkofágokon is előfordul, pl. az „oransok” szarkofágján, az egész alakos, fehér- márvány imádkozó nőalak. Valószínűleg Karthágóban keletkezett (4. század vége, Tarragona, Museo de la Necrópolis Paleocristiana). Bizánci érmeken, pénzekon is gyakran ábrázolják, pl. Bölcs Leó (886–912) által kiadott érmén. A hordozható mozaik, és táblaképek sokasága ábrázolja, rendszerint fél alakban úgy, hogy az Istenszülő, és a Gyermeke is mandorlával van körülveve.⁹ Jellegzetes, a Krisztus mennybemenetele ikonokon, az apostolok csoportja közepén álló, imádkozó Istenszülő.

Az ikonosztázionon a próféták sorának közepén helyezkedik el, aminek alapja Izaiás jóvendölése: „Ezért az Úr maga ad nektek jelet: Igen a Szűz fogan, fiút szül, és Immánuelnek nevezi el” (Iz. 7, 14). Ezért sokszor a legjelentősebb próféta, Izaiás, hiányzik a sorból, mivel szent jóvendölése révén, az Orans Istenszülő képében van jelen. A megváltás prófétikus hirdetése, fontosabb a hirdető személyénél. Ez az elhelyezés egy misztikus szemléletből fakad: Izaiás szövege nem átvitt értelmű, szimbolikus, mint az Ószövetség többi, megváltásra vonatkozó jóvendölése, hanem világos, és pontos. Ezért is nevezik az „ötödik Evangélistának.” Az Istenszülő, mellén a Gyermekekkel, a próféta által ki nyilatkoztatott Jel, és üzenet a világnak, a beteljesülésről. A Jel ikonja a Második Isteni Személy megtestesülésének képe, aki emberi természetét az Istenszülőtől vette. Az ikon magasztos egyszerűsége további mély dogmatikai tartalmat hordoz. Amint a Megtestesült emberi természete elválaszthatatlan Anyjától, úgy az Anya megdicsőülése is elválaszthatatlan a Gyermeke istenségétől. Ebben gyökeredzik a keleti kereszténység elmélyült Mária tisztelete.

Az ősi ikonográfiai kánon szerint a szentély félkupolájában is, nagy méretben ábrázolják. Közismert, pl. a kijevi Hágia Szófia katedrális szentélymozaikja, (a gyermek Jézus nélkül egész alakban, 1037–1061), és egy jaroszlavlai ikon, a mandorlával körülvett Gyermekekkel (12. század, Tretyakov Galéria, Moszkva).¹⁰

Magyarországon a Jel ikonja gyakran előfordul a

1. kép. Grigore Popescu: Istenszülő, a Jel. Az ózdi Görög katolikus templom szentélyében. 2000

műkereskedelemben, de új ikonok is készülnek. Monumentális példája az ózdi görög katolikus templom szentélyében látható (1. kép).

Az ózdi görög katolikus templomot 2000-ben szentelték fel. A hagyományos — ám a magyar görög katolikuságban mégis újdonságnak számító —, centrális térszervezésű, négyzet alaprajzú hajóra oktagonális kupola borul. A templom hagyományos ikonográfiájú teljes kifestése folyamatban van, jelenleg a szentély képeit fejezték be, mintegy háromszáz négyzetméteren.¹¹ A szentély falán hatalmas Istenszülő a Jel ikon látható. A kiterjesztett kézzel imádkozó, piros fátyolban és öltözetben ábrázolt Istenszülő, kebelén a gyermek Jézussal ezúttal mandorla nélkül, áldásra emelt kézzel látható. Az ikonosztáziont alacsonyra, (bizánci, görög hagyományok alapján) építették, így a monumentális alkotás teljes terjedelmében látható.

Az Istenszülő a Jel misztikus körébe tartozik egy másik, nagyon ritka ábrázolás: Az Istenszülő a lángoló, de el nem hamvadó csipkebokorban. Mivel ószövetségi történetről van szó, fontos megjegyzésként említjük meg: a bizánci kereszténység az Ószövetséget kategorikusan, az Újszövetség előképeként fogja fel. A történet közismert: az el nem égő csipkebokorból maga Isten szól Mózeshez, és létének lényegét nyilatkoztatja ki: „Én vagyok, aki vagyok” (Kiv. 3:13–15). Az ikon misztikusan ábrázolja a történetet: A lángoló csipkebokorban az Istenszülő, a gyermek Jézussal látható.

Ennek a felfogásnak a jegyében született a Szentháromság ikonja, amelyen az Ábrahámot meglátogató három angyal látható. Az el nem égő csipkebokor történetében, az Úr hangját a liturgikus himnusz magának Jézusnak tulajdonítja: „Ki hajdan a Sinai hegyen láthatatlanul beszélt Mózesnek mondván: Én vagyok, aki vagyok — ma a Tábor hegyén átváltozván színében.”¹²

A tűzben ábrázolt Istenszülő misztikus magyarázatát Nüsszai Szent Gergely egyházatyja adja meg: „Isten volt az az igazság, aki akkor, a szavakkal kifejezhetetlen fény által vezette Mózeset, és megjelent neki... földi bokorból áradt a sugárzás, mely felülmúlta a mennyei csillagokét. A Szűz misztériumára tanít mindez, tőle ragyogott be az istenség fénye az emberi életbe, a születés által romolhatatlanul őrizte meg a lángoló bokrot, a születéssel nem sértette meg a szüzesség virágát.”¹³ Az egyházatyja pontosan fogalmaz: a természetfeletti fény, csak Krisztusra vonatkozhat, aki a Szűz által született. A Sínei-hegyi Szent Katalin kolostor ikongyűjteményében számos ikon található, amelyek a híres kolostor sematikus ábrája mellett, vagy fölött, a lángoló bokorban az Istenszülőt, a gyermek Jézussal ábrázolja.¹⁴ Később orosz földön áttételesebb ikonográfia terjedt el: a képtáblán két homorú oldalú négyzet áthatásából keletkezett szimbolikus csillag (a lángoló csipkebokor) közepén látható az Istenszülő, a Gyermekekkel. Amit a Biblia nem mond el szó szerint, azt az egyházatyja és a misztikus „lelkében látja,” és meg van győződve, hogy látása éles, és ihletett. A liturgikus himnusz erről így beszél: „Gábor arkangyal mondá:

Üdvözléggy illatos virág, üdvözléggy eléghetetlen bokor,
üdvözléggy átláthatatlan mélység, az Úr van leveled.”¹⁵

2. Istenszülő bevezetése a templomba

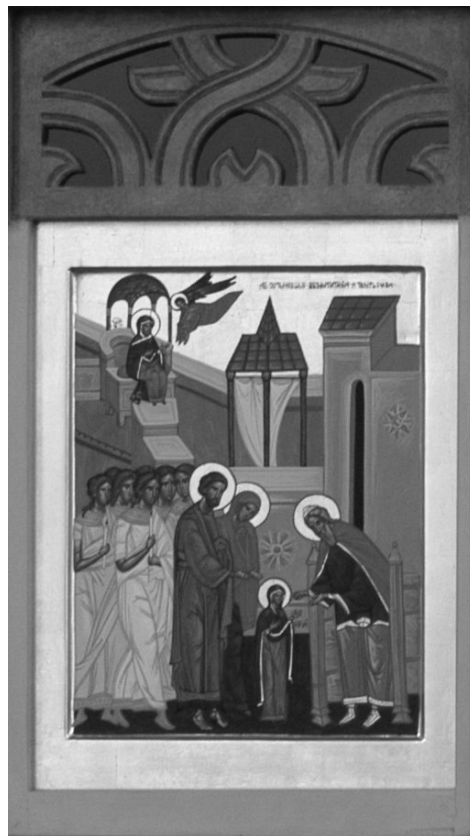
Az ikon megértéséhez egy, a keresztény Nyugaton is egyre terjedő misztikus lelkeségi mozgalom, a hészükhazmus ismerete szükséges.¹⁶ A „hészükhia” (gör.) eredetileg „csöndet” jelent, amelyen speciálisan egy sajátos szenvedélymentességet, (apatheia) értünk. Ebben az esetben a tevékeny élet, és a szemlélődés egymásba olvadnak. Maga az elnevezés, már a IV. századtól nyomon követhető.

Az első három keresztény évszázad keresztényüldözéseinek elmúltával, egyrészt a „lelki vértanúság,” másfelől a „biosz angelikosz” — az angyali élet, emberi testben — eszméje került előtérbe.¹⁷ A kiindulás kettős gyökerű: egyrészt Jézus nevének szüntelen segítségül hívásában rejlik, másrészt a Tábor-hegyi látomás természetének magyarázatában. Maga a szöveg egy rendkívül rövid fohász: „Uram Jézus Krisztus, isten Fia, könyörülj rajtam, bűnösön.” Ez a rövid mondat magán hordja több, mint másfél évezred történelmi súlyát, lelki tapasztalatát, és kiélezett viták, szenvedélyek kavargottak körülötte, vértanúk vére csillog rajta. A keresztény Keleten reneszánszát éli, és Nyugaton is egyre nagyobb tekintélye van.

Teológiai háttérének részletezésétől most eltekintünk. A misztikus kiindulópont abban a kérdésben rejlik, hogy mit láttak a tanítványok, Péter, Jakab, és János, a Tábor-hegyi jelenés alkalmával. Az évezredes jámbor, és magabiztos csendet váratlanul éles szellemi küzdelem váltotta fel, a XIV. századi Bizáncban. Nyugati hatásra, némely szerzetesek, és teológusok, a világi hellénizmus, és a filozófiai újplatonizmus oldaláról erőteljes támadást intéztek a patrisztikus alapon álló ortodoxia ellen. Felfogásuk szerint a hit igazságait a természetes ész segítségével kell magyarázni: első volt számukra a „gnoszisz,” az értelmi megismerés. Ez a támadás az említett lelkeségi mozgalmat is érintette. A végkifejletet Palamasz Szent Gergely fogalmazta meg: „Az ősképp változatlan szépsége, Isten dicsősége, Krisztus dicsősége, az istenség sugara, a Szent Lélek dicsősége, az istenség sugara, vagyis az isteni lélek energiája, a Szentháromság mindhárom személyének sajátja, Isten külső feltárulkozása.”¹⁸ A hészükhazsita lelkeséggel, ugyanolyan belső meggyőződésre, és tapasztalatra lehetséges jutni, mint a három tanítványnak a Tábor hegyén.

Természetesen a hészükhazsita lelkeségnek az Úr színváltozást ábrázoló ikon az emblematisz jelképe. De a hozzá vezető küzdelmes lelki utat az Istenszülő templomba való bevezetése ikonja tárja fel. (Ünnepe: november 21.) Nem tartozik a bizánci egyház legrégebbi ünnepei közé. A VII. század végén ad hírt először róla Krétai Szent András, a neves himnuszalköltő. Nyugaton először 1374-ben ünnepelték, XI. Gergely pápa idejében.

Az Istenszülő születéséhez hasonlóan, a templomba való bevezetéséről sem adnak hírt a kanonizált íráskok,

2. kép. Maklárý Zsolt: Istenszülő templomba vezetése. A hajdúböszörményi görög katolikus templom ikonosztázióján. Fa, tempera, 40 x 35 cm. 2004

csak a Hagymány, és az apokrif iratok. Nem csak, mint történetet adják elő, a zsidó hagyományhoz igazodva, hanem misztikus tartalmat adnak hozzá. Nem csak a templomba vezetik be, hanem a Szentélybe is, ahol — ottlétének jogosságát alátámasztandó — angyalok szolgálnak neki. Ismét, az emberi kézzel épített templomban, a testében templommá váló Istenszülő foglalja el az egyedül neki járó méltóságot. Fizikailag, a templom kapujától, a lépcsőkön keresztül, a szentélybe ér. Ez a térbeli és időbeli haladás jelképezi a lélek szenvedélymentességét, és megnyugvását kereső személy misztikus útját.

Ez a bizonyos „hármasság” megtalálható a templom misztikus értelmezésében is: az előcsarnok a bűnbánat és megtisztulás, a hajó a megvilágosodás, a szentély pedig, a jövődő átistenülés szimbolikus helye.

A teljes részletességgel kidolgozott ikonablákon, is megtalálható ez a hármasság: a templom kapujában, a főpap fogadja a kíséretével érkező gyermek Szüzet. A tábla közepén, 15 lépcsőfokon halad föl a szentély felé. (A szerzetesek a Zsoltároskönyvet 15 részre osztva recitálták, hétről hétre.) Végül a szentélyben trónon ül, ahol angyalok szolgálnak neki (2. kép). A mellékelt kép, a hajdúböszörményi görög katolikus templom ikonosztáziójának ünnepsorában látható. Az eredeti kéttornyos homlokzatú, hatalmas templomot 1892-ben fejezték be, de a templomhajó hamarosan süllyedni kezdett, ezért a két torony meghagyásával 1983-ban felrobbantották. Az újonnan épített centrális terű

hajóba ikonosztáziont is terveztek, amelyet 2004-ben szenteltek fel. Az ikonok, az un. „szigorú, spirituális,” vagy szerzetesi stílusban készültek.¹⁹

Az ünnep egyik himnusza költői mélységgel foglalja össze az ikon mondanivalóját: „Lépj be a szentélybe, lásd a titkokat, és készülj, hogy Jézus vidám és ékes hajlékává légy, ki ad a világnak bőséges kegyelmet.”²⁰

3. Az Istenszülő oltalma

A bizánci kereszténységben már csak Oroszországban, és Közép-Európában ünneplik, de ezeken a területeken különleges ünnepélyességgel. A magyar görögkatolikusságban 21 templom dedikációja ez az ünnep. (Október 1.) Bibliai háttere nincs, és a többi ünnephez képest nem különösen régi eredetű. Az Istenszülő konstantinápolyi megjelenésére, illetve Együgyű Szent András (+956) látomására vonatkozik.

A Blacherné templomban, ahol az istenszülő fátylának és övének egy darabját ereklyeként őrizték, történt a látomás. Abban az időben, vagy járvány, vagy ellenséges támadás fenyegette a várost. A reggeli istentiszteleten, hajnali négy óra körül, Szent András és tanítvány Epifaniusz, egy magasztos hölgyet láttak közeledni a templom ambónja felé, akit Keresztelő Szent János, Evangélista Szent János, valamint szentek, és angyalok serege kísért. Az oltár felé fordulva hosszú imába merült, majd ragyogó fátylat terjesztett Szent András, és a templomban lévő sokaság feje fölé. Egye-

3. kép. Maklár Zsolt: Istenszülő oltalma. A hajdúböszörményi görög katolikus templom ikonosztázionján. Fa, tempera, 40 x 35 cm. 2004

dül Szent András, és tanítványa volt képes látni Isten Anyjának megjelenését, és fátylának ragyogását, amely isteni fényhez volt hasonlatos. De a jelenlévők mindegyike érezte védelmező kegyelmét. Az ünnepi liturgia a konkrét eseményt az egész Univerzumra érvényesnek tekinti: az egyetlen igazi, és valóságos közbenjáró van égen és földön: az Istenszülő, aki Fiánál könyörög a világ életéért: „Mint ékes koszorúval, úgy díszítette fel magát az isten Egyháza a te drága védelmi lepleddel, ó legtisztább Istenszülő... Födőzz be minket a te drága védőlepleddel, és szabadíts meg minket minden bajtól, kérvén a te Fiadat, a mi Krisztus Istenünket, hogy üdvözítse a mi lelkünket.”²¹

Az ábrázolás ikonográfiája elmélyült szemlélődés eredménye. A Blacherné templom idealizált építménye előtt áll az Istenszülő, kiterjesztett karokkal. A leplet, két lebegő angyal tarja a sokaság feje fölé. A két csoportra osztott tömeget Keresztelő Szent János, illetve Evangélista Szent János vezeti. A középső, kiemelt ambónon Dallamszerző Szent Romanosz áll, írástekerccsel kezében. Ezen a karácsonyi, az Istenszülőt dicsőítő híres himnusza olvasható.²² Szír származású volt, és a legnagyobb bizánci költők közé tartozik (490–560). A magyarázat, hogy egy korábban élt szent, hogyan kerül egy későbbi eseményt ábrázoló ikonra, abban rejlik, hogy a Szent ünnepe ugyancsak október 1-re esik, és hogy munkásságának legjelentősebb része az Istenszülő személyére vonatkozik. Az idősíkok korlátainak áttörése különben sem jelent gondot a bizánci liturgia, és ikonográfia világában. A félmegtelen látnokok szerényen, oldalról figyelik a történeteket.

Az egyéni látomás kisugárzik egy templomi közösségre, a birodalomra, majd az egyházra, és az egész univerzumra. A hitelesség pecsétjét a látomáshoz való önkéntes csatlakozás adja, amely nem egyházi vagy világi tekintélytől ered, hanem csak egy balgától. „A Szűz ma jelen van az Úr hajlékában, és a mennyei karokkal láthatatlanul imádkozik érettünk, Istenhez. Az angyalok a főpapokkal együtt leborulva hódolnak, a prófétákkal együtt az apostolok örömdát zengenek. Mert az istenszülő esedezik érettünk az örökkévaló Istenhez.”²³

Jegyzetek

- 1 Ebből a szempontból fontos a belgiumi Chevetogne, ahol keleti rítusú bencés szerzetesek magas fokon művelték a bizánci irodalmi, liturgikus, és művészeti kultúrát, és hatékony segítséget nyújtottak a magyar görög katolikusság számára, a szellemi, lelki megújulásban.
- 2 II. Vatikáni Egyetemes Zsinat: *Határozat a keleti katolikus egyházakról*. Budapest, 1968. 7. „Tudják meg az összes keletiek, és legyenek bizonyosak felőle, hogy törvényes liturgiai szertartásaikat és fogymeli rendjüket mindenkor megtarthatják, és meg is kell tartaniuk... Ha pedig ezektől helytelenül eltértek a korviszonyok miatt, vagy személyi körülmények miatt, igyekezzenek visszatérni őseik ha-

- gyományaihoz.”
- 3 A felvetett kérdéssel kapcsolatos patrisztikus irodalmat lehetetlen röviden idézni. A liturgikus himnusz tökéletesen összefoglalja a lényegét: „Isteni természetedre nézve körülírhatatlan lévén, az utóbbi időben ó Uralkodó emberi testet vévén magadra, körülírhatóvá változtál... Miért is a te arcod képmásait szeretettel csókoljuk...” Görög szertartású katolikus énekeskönyv. Budapest, 1974, 268.
 - 4 NAGYMIHÁLYI Géza: *Az eikón Nagy Szent Bazil liturgiájának anaforájában*. In: *Ars Hungarica*, Budapest 1997/1–2. 15–27.
 - 5 A „*Libri Carolini*.” In: *Az égi, és a földi szépről*. Szerk.: REDL Károly. Budapest, 1988. 206–233.
 - 6 ZERNOV, Nicolas: *Eastern Christendom*. London, 1961. 276–297.
 - 7 A „misztikus realitás” példája a Trullloszi Zsinat állásfoglalása (686), amelyben megtiltotta Krisztus bárány képében való ábrázolását, mondván, hogy ebben az esetben a szimbólum félrevezető, mivel Krisztus valóságos ember volt. A misztika fogalmának keleti keresztény, bizánci szempontú kifejtését ld.: FLORENSZKIJ, Pavel: *Az ikonosztáz*. Budapest, 1988, USZPENSZKIJ, Leonyid: *Az ikon teológiája*. Budapest, 2003. NAGYMIHÁLYI Géza: *A misztika térben, szóban, képben*. Budapest, 2004.
 - 8 N. P. Kondakov véleménye szerint ez az ábrázolás egy sokkal régebbi keleti ikon másolata. Említést tesz egy még régebbi emlékről, egy ampulláról, amelyet az 5. században vittek zarándokok Keletről Nyugatra. Jelenleg a Bolognai Múzeumban található. KONDAKOV, Nikodim Pavlovic: *Iconography of Mother of God*. Saint Petersburg, 1915 I. kötet.)
 - 9 A mandorla, azaz dicsfény, Krisztus méltóságának attribútuma. A kör, vagy ovális dicsfény, a mennyei dicsőség, az isteni fény jele. Rendszerint három koncentrikus körből áll. Az Istenszülő dicsfénye különbözik Jézusétól: vörösbe hajló rózsaszín: az Akathisztosz Óda 5. Irmoszával van összhangban: „A legragyogóbb hajnal, a Nap Krisztus hordozója.” (Akathisztosz: állva énekelt himnuszok sorozata, ebben az esetben az Istenszülő tiszteletére.) Az arany sugarakkal átjárt kék mandorla, a gyermeket veszi körül.
 - 10 A kijevei képet illetően ld. FAENSEN, Hubert: *Kirchen und Klöster im alten Rußland*. München, 1982. A jaroszlavlai ikonról: MASLENIZYN, Stanislaw: *Ikonen der Schule von Jaroslawl*. Berlin, 1980.
 - 11 Az ózdi templomot Bodonyi Csaba építész-mérnök tervezte, a falképeket Grigore Popescu, román ikonfestő készíti, aki Nyugat-Európában, és az Athoszon is dolgozott.
 - 12 *Dicsérvétek az Urat*. Görög katolikus énekeskönyv. Nyíregyháza, 1974, 797.
 - 13 *A kappadokiai atyák*. Szerk. VANYÓ László. Budapest, 1983, 669.
 - 14 GALLEY, John: *Sinai und das Katharinen Kloster*. Zürich, 1979.
 - 15 *Dicsérvétek az Urat*. Görög katolikus énekeskönyv. Nyíregyháza, 1974, 726.
 - 16 A hészükhazmusnak ma már tiszteletreméltó magyar nyelvű irodalma is van. Az első magyar nyelvű tanulmány a szerző műve: NAGYMIHÁLYI Géza: *A Jézus ima*. Vigília, 1975. Fontos, élményszerű történetbe ágyazva olvasható: *A zarándok elbeszélései*. Ford. Korzenszky Richárd. Budapest, 1989. Tanulságos egy protestáns lelkész könyve: SJÖGREN, Per-Olof: *A Jézus ima*. Budapest, 1991. A neves lelki író Hierotheos VLACHOS archimandrita műve párbeszédre alapul: *Egy éjszaka a szent hegy sívatagában*. Budapest, 1997. Legújabbban: USZPENSZKIJ, Leonyid: *Az ikon teológiája*. Budapest, 2003.
 - 17 VANYÓ László: *Legyetek tökéletesek*. Budapest, 1992.
 - 18 Közli: USZPENSZKIJ, Leonyid: *Az ikon teológiája*. Budapest, 2003, 155.
 - 19 Maklár Zsolt ikonfestő alkotása, hagyományos, alapozott, tempera festéssel, vörösfenyő alapra.
 - 20 *Dicsérvétek az Urat!* 544.
 - 21 *Dicsérvétek az Urat!* 524. Az Istenszülővel kapcsolatos dogmatikai döntéseket az Efezosi (431), és a Kalkedóni (451) Egyetemes Zsinatok hozták meg. *Hitvallások, és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Szerk. Heinrich DENZINGER, Peter HÜNERMANN. Budapest, 2004.
 - 22 A himnusz így szól: „Ma a Szűz a legfelsőbb lényt szüli, és a föld a befogadhatatlannak istállót ajánl fel; az angyalok a pásztorokkal dicsőítő éneket zenének, a keleti bölcsek pedig, csillagtól vezéreltetve közelednek. Mert érettünk született a kisded csecsemő, az örökkévaló Isten.” *Dicsérvétek az Urat!* 628.
 - 23 *Ménea, I. Szeptember – október*. Ford. OROSZ Atanáz. Nyíregyháza, 2002, 351.

The Mystical Icons of the Mother of God

The language of symbolism is widely used in architecture, liturgy, and the icon painting, from Christian antiquity, over the Byzantine era to the present time, in the Eastern Christendom. This symbolic language of icons was widespread in Russia, until its original culture decayed in the eighteenth century. Before their encounter with the West, Russians found it more congenial to express their ideas in the painting of icons, than in writing theological treatises.

The mystical content is especially important in the iconography of Mother of God. In this study we demonstrate three kinds of icons. 1. The icon of the Sign is among the most revered icons of the Mother of God. This image with characteristically upraised hands belongs to the type of the Mother of God Orans, but with Christ on Her breast. It is usually placed in the centre of the Prophets' storey on the iconostase, as the Isaiah prophecy says (Is 7:14). 2. The Presentation, (or Entry) of the Mother of God into the Temple. In this case, the Church breaks the silence of the Scriptures, and shows us the incomprehensible ways of

Providence. As the three parts of the Temple shows us the way of the soul: purification, illumination, and union, we again find the three parts of the temple iconography of the Presentation of the Mother of God. 3. The Protection of the Mother of God, instituted to

commemorate the appearance of the Mother of God at Constantinople in the 10th century, to St. Andrew, who was “the Fool in Christ,” representing invisible protection of the Mother of God, interceding with Her Son for the whole universe until the end of the World.